

P R A T A R M Ė

Šalia kitų tautosakos žanrų lietuvių liaudis sukūrė ir išlaikė būdingą dainų rūšį — sutartines. Šviesia ir giedria nuotaika jos atskleidžia liaudies gyvenimo vaizdus, liaudies mintis ir jausmus. Savitas sutartinių grožis parodo nuostabų liaudies sugebėjimą paprasčiausiomis priemonėmis sukurti didžiai meniškus vaizdus, kur veržli mintis, dvasinis gilumas neatskiriamai susisiejęs su paprastumu ir nuoširdumu.

Sutartinės, atskleisdamos senosios tautosakos dėsningumus, glaudžius ryšius su darbo procesais, turi itin dideles vertės tiriant tiek lietuvių tautosakos, tiek pasaulinės liaudies poezijos bei muzikos istoriją. Be to, šiose dainose ryškiausiai atsispindi nacionalinė lietuvių tautosakos specifika, originalios liaudies kolektyvinio dainavimo formos. Sutartinės yra neišsenkamas šaltinis tolesniam nacionalinės lietuvių literatūros, muzikos ir choreografijos tradicijų plėtojimui.

Deja, iki šiol neturėjome nė vieno pilnesnio sutartinių leidinio. Atskiros sutartinės buvo spausdintos įvairiuose lietuvių liaudies dainų rinkiniuose. Ypač paminėtini: A. R. Niemi ir A. Sabaliausko „Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje“ (1911) ir A. Sabaliausko „Lietuvių dainų ir giesmių gaidos“ (1916). Šiuose leidiniuose greta dainų pirmą kartą paskelbta gana daug sutartinių. Jie ligi pastarųjų dienų buvo pagrindinis šaltinis, tiriant sutartines. Tačiau abu šie leidiniai apima tik siauro ruožo — Biržų, Vabalninko, Papilio apylinkių — sutartines. Skaitytojui jie nėra parankūs ir dėl to, kad sutartinės juose išdėstytos kartu su ištisinėmis dainomis, neaiškiai išskirti keturinių pritarinio posmai, tekstai ir melodijos spausdinama atskirose knygosose. Be to, nuo minėtų leidinių pasirodymo praėjo dešimtys metų, patys leidiniai tapo bibliografinė retenybe, o per tą laiką užrašyta ir sukaupta daug naujų sutartinių. Todėl atsirado reikalas paruošti išsamų sutartinių rinkinį. Rinki-

nio uždavinys — pateikti vienoje vietoje visą pagrindinę sutartinių medžiagą, padaryti ją lengvai prieinamą lietuvių liaudies poezijos ir muzikos tyrinėtojams, platiesiems skaitytojų sluoksniams.

Rinkinį sudaro trys knygos, apimančios per pusantro tūkstančio sutartinių bei jų variantų. Jį ruošiant, stengtasi išsemti visą žinomą rankraštinę medžiagą, sutartines, užrašytas fonografiškai į plokšteles bei vaško velenėlius, ir spausdintus sutartinių tekstus bei melodijas. Didžioji dalis rankraštinės ir visa fonografinė medžiaga paimta iš LTSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno, kita iš Rusų geografinės draugijos archyvo (Leningrade), Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto, LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyno ir iš privačių asmenų. Apie trečdalis šio leidinio medžiagos perspausdinama iš A. R. Niemi ir A. Sabaliausko leidinių bei kitų spausdintų šaltinių.

Šio leidinio sudarytojui, daugelį metų užrašinėjusiam fonografu į plokšteles liaudies dainas, teko betarpiškai bendrauti su daugeliu sutartinių atlikėjų ir praktiškai patirti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis jos buvo dainuojamos. Šia patirtimi pasinaudota, atrenkant sutartines iš rankraščių, jas klasifikuojant, o ypač aprašant jų dainavimo būdus.

Turint galvoje, kad šis leidinys ne rinktinė, o išsamus sutartinių rinkinys, jame spausdinamos įvairaus išsivystymo ir meniškumo sutartinės ir jų variantai. Į pirmąją knygą sudėtos darbo sutartinės, į antrąją įeina liaudies kalendorinių švenčių sutartinės, sutartinės apie fauną ir florą, šeimyninius santykius, vestuvių, krikštynų sutartinės, sutartinės apie marčios dalį. Į trečiąją knygą įeina sutartinės apie istorinius įvykius, karą, apie socialinę nelygybę, humoristinės sutartinės. Trečiojoje knygoje taip pat pateikiamos pirmykštės sutartinės bei jų fragmentai, šokamos bei žaidžiamos ir instrumentinės sutartinės. Be to, trečioje knygoje duodamas priedas: pirmykščių vienbalsių dainų, dainų, atliekamų pakaitiniu būdu, ir naujoviškų „sutartinių“ pavyzdžiai.

Sutartinės šiame leidinyje klasifikuojamos pagal jų paskirtį (funkciją) ir tematiką. Vienu kuriuo nors skirstymo pagrindu šiuo atveju neįmanoma išsiversti. Klasifikuojant vien tematinio atžvilgiu, būtų sumenkintas sutartinių vaidmuo liaudies gyvenime, jos būtų atsietos nuo tos aplinkos, nuo apeigų, kurių metu būdavo dainuojamos. Klasifikuojant tik pagal funkciją, liktų neapimtos sutartinės, neturinčios tiesioginio ry-

šio su apeigomis bei papročiais, tai yra neturinčios specifinės paskirties. Funkcinė klasifikacija — liaudies klasifikacija, kadangi patys dainuotojai nurodo sutartinės funkciją. Todėl šiame leidinyje ji paimta pagrindu.

Funkciniu pagrindu šiame leidinyje suklasifikuotos beveik visos darbo sutartinės, kalendorinių švenčių, vestuvių, krikštynų, šokių ir instrumentinės sutartinės. Tačiau ne prie visų sutartinių buvo nurodyta jų funkcija. Sutartinės, kurių funkcija nenurodyta, į funkcinius skyrius dedamos tik tuo atveju, jeigu turima bent keli panašūs variantai su nurodytomis funkcijomis. Kai kuriais atvejais dedamos ir tos sutartinės, kurių paskirtis, nors ir nenurodyta, bet būna aiški iš turinio. Taip buvo pasielgta beveik su visomis avižapiūtės, kai kuriomis rugiapiūtės, vestuvių ir įvairių darbų skyriaus sutartinėmis. Pastarojo — įvairių darbų — skyriaus pagrindan paimtos A. R. Niemi ir A. Sabaliausko išspausdintos sutartinės, turinčios bendresnę funkcijos nurodymą: „Prie namų darbų ir lauke keletui dirbant“ ir „Prie darbo žmonių būry“. Į įvairių darbų skyrių, remiantis analogijos principu, buvo įdėta daugelis tekstų, paimtų iš rankraščių šaltinių.

Klasifikuojant tematinio pagrindu, prie tam tikros tematinės grupės priskirtos tos sutartinės, kuriose atitinkama tema yra vyraujanti. Kitais atvejais, kai vienoje sutartinėje susipina keletas temų, tematinė klasifikacija tegalėjo būti tik sąlyginė. Grynai tematinio principu sudaryti šie skyriai: medžioklės, istorinės bei karo, socialinio protesto, humoristinės, šeimos, jaunystės godų sutartinės, sutartinių apie gamtą skyriai.

Stambieji sutartinių skyriai tvarkomi chronologiniu principu, pradedant darbo sutartinėmis ir baigiant priedu — naujoviškomis „sutartinėmis“. Vis dėlto nuo šio principo yra padaryta keletas nukrypimų. Pavyzdžiui, pirmykštės, šokių ir instrumentinės sutartinės perkeltos į leidinio galą, nors iš tikrųjų, laikantis chronologijos, jos turėjo būti įdėtos kiekvieno skyriaus pradžioje. Taip padaryta, norint išskirti pirmykštės sutartinės į vieną skyrių, sugretinti jas su šokių ir instrumentinėmis sutartinėmis.

Kai kurie nukrypimai nuo pagrindinių klasifikavimo principų buvo padaryti tikslingesnio medžiagos išdėstymo sumetimais. Antai negausiame kalendorinių švenčių sutartinių skyriuje paliktos šokių bei fragmentinės sutartinės, o kitur jos išskirtos.

Spausdinami sutartinių tekstai buvo užrašyti įvairiais laikotarpiais ir įvairių užrašinėtojų nevienodai: vieni užrašyti bendrine kalba, o kituose yra išlaikyta kiek morfologinių ir fonetinių tarmės ypatybių.

Šiame leidinyje žymimos tarminės ypatybės, kiek jos yra užfiksuotos užrašinėtojų ir kiek jas galima išreikšti bendrinės kalbos rašmenimis. Visais kitais atvejais tekstai duodami bendrine kalba. Būdingiausiems rytiečių aukštaičių tarmės garsams žymėti čia dar vartojami šie specialūs rašmenys: ā, atliepiąs bendrinės kalbos è, o; ē, atliepiąs bendrinės kalbos é; ĺ (l, tariamas kietai prieš è, i).

Leidinyje spausdinamos visos turimos sutartinių melodijos bei jų muzikiniai variantai. A. Sabaliausko leidinyje „Lietuvių dainų ir giesmių gaidos“ po gaidomis patekstuota bendrine kalba, o tų pačių sutartinių tekstai išspausdinti tarmiškai. Toks įvairavimas paliktas ir šiame leidinyje. Smulkiau redagavimo principai aptariami trečioje šio leidinio knygoje.

Z. Slaviūnas